

AFORÍSTICA MÈDICA

AFORISMES DE LA VALL D'HOSTOLES I DE TOSSA DE MAR (1900)

En el núm. del 9 de setembre de 1900, el *Boletín del Colegio de Médicos de Gerona* va publicar simultàniament dos breus reculls d'aforismes i dites mèdiques, aplegats per Miquel Bosch i Mir (36 unitats), metge de Sant Feliu de Pallerols, i per J. Melé (15 unitats), de Tossa. Els 51 aforismes i dites foren transcrits pel metge i publicista Josep Pascual i Prats (Girona, 1854-1931), fundador del Col·legi de Metges de la província de Girona i director d'aquesta publicació.

PEP VILA > TEXT

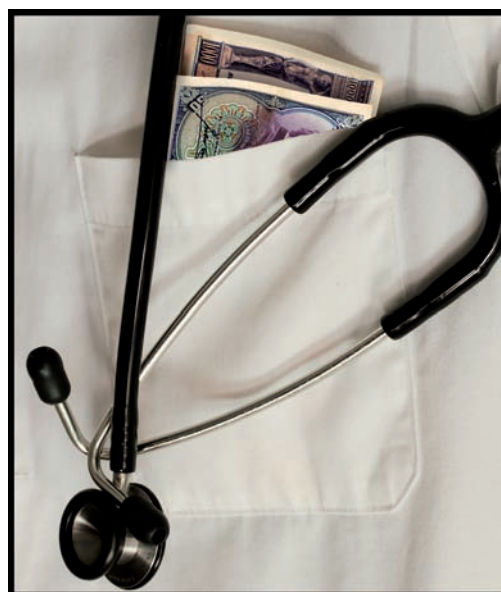
EDUARD PUNSET > FOTOS

Pels que fa als textos compilats per Miquel Bosch i Mir, aficionat al folklore –ja que afirmava conèixer l'obra de diversos especialistes del gremi: francesos, anglesos, bascos i catalans–, va consignar que els havia recollit per motius professionals a les masies de la vall d'Hostoles: «Ja que no tinch las condiciones de cap d'aqueixos [especialistes], espero confiat en la teva benevolència me consideris com a un senzill aplegador que rodant per las masías de la Vall he recullit de boca del poble conceptes sentenciosos contra del qual he tingut que bregar mes de cent vegades per fer cumplir las mevas receptes».

El metge J. Melé de Tossa els recollí també dels seus clients: «Amigo Pascual, dado el carácter íntimo que tiene nuestro boletín, creo no estaría

de más publicar una sección, que bien podría titularse “Medicina popular”, dando cabida en ella a los refranes que en las variadas comarcas de esta provincia corren entre el pueblo y contienen indicaciones farmacológicas de ciertas plantas, preceptos higiénicos o enseñanzas etiológicas y patogénicas. Por si halláis aceptable su idea, ahí van unos cuantos adagios que si no tienen sabor local muy marcado, todos ellos los he oído en boca de la diversidad de gentes que constituyen mi clientela».

L'aforisme és una eina esmolada, una proposició breu, amb poques paraules, una unitat lexicogràfica, sovint enginyosa, no sempre verdadera

>> *Bon cuidado 'l metje té, si 'l malalt lo paga bé.*

Els món dels aforismes i els refranys

L'aforisme és una eina esmolada, una proposició breu, amb poques paraules, una unitat lexicogràfica, sovint enginyosa, no sempre verdadera, que enuncia i codifica una norma, un ensenyament que s'ha anat transmetent de generació en generació. Ja en trobem en els llibres sapiencials bíblics, en la filosofia occidental i oriental. A casa nostra, el *Llibre de bons amonestaments* (1398), de Turmeda, prenyat de normes morals i de conducta, serví de llibre d'escola fins a 1821. Preferim usar el terme *aforisme* –encara que de vegades aquesta paraula hom la reservi a composicions i

>> *Lo porch mossega viu y mort.*

sentències d'autors coneguts- perquè aquests retalls de pensament inclouen normes jurídiques, de sanitat i de conducta. Els estudis paremiològics i lexicogràfics iniciats al segle XIX han posat de manifest l'ús d'un ampli ventall de termes per denominar-los, com ara *dites, adagis, proverbis, sentències, refranys de caire popular*, etc. Aquesta àmplia sinonímia terminològica, però, hauria de ser discutida i matisada en una altra ocasió.

Alguns aforismes tenen una estructura oracional definida, mentre que uns altres són més el·líptics i circumstancials. També n'hi ha de closos, amb diversos nivells d'abstracció. A més d'interessar-nos des d'un punt de vista lingüístic i comunicatiu és innegable que, en el nostre cas, tenien un ús social, perquè vehiculaven un munt de sabers útils en els àmbits d'ús quotidians. El grau d'elaboració i fixació que han assolit molts d'aquests enunciats ve de molt lluny. Amb variants i afegitons, els trobem a totes les llengües romàniques. Les equivalències resulten innegables.

Una referència clàssica, una locució de la mitologia grega, *Incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdim* ('Anar d'Escil·la a Cadibdis'), té la seva adaptació vulgar en aquest altre refrany: «Sardineta de Blanes, fugint del foc se posa a les brases».

La dita tòpica de la fi del segle XIV, documentada als *Motius del rei en Pere*, «Deu té guard de paret fesa / e de hom de Manresa. // De passera rodona / e de dona de Girona», va anar ro-

Aforismes i dites de la vall d'Hostoles

1 I	Cirurgià jove y metje vell ja 'ls hi pots confiar la pell.
2 II	Parteras y mals buscats, no van amb aconductats com tampoch osus trencats.
3 III	Metje de fama, mor reventat y sense fama de gana.
4 IV	Bon cuidado 'l metje té, si 'l malalt lo paga bé.
5 V	Cuant la partera va bé, fins la porquera ho sap fé.
6 VI	La dona qu'és ben gastada ¹ lo cap del mes pot ser prenyada.
7 VII	La criatura sens ossa ² porta la mara a la fossa.
8 VIII	Segons lo cap, la despulla.
9 IX	La mare que poguent, son fill no cria, no mereix aquest nom si no el de tia.
10 X	La llet que dóna la vehina, en sent a casa ja es pahida.
11 XI	No prengues may la sabina perquè la mare ³ enmatsina.
12 XII	L'hisop torna la mare a lloch.
13 XIII	Ab las unturas de ruda la mare de lloch se muda.
14 XIV	Vols tenir la dona sana, que prengui valeriana.
15 XV	Per no ofendre a Déu ja may prengues herba de tay.
16 XVI	Bo és lo mes que per tot l'any serveix.
17 XVII	Home cap gros o molt sabi o molt talós.
18 XVIII	Los metjes quan fan tuma may trovan ventres de vi sinó aigua enturbida.
19 XIX	Infant y peix al aigua creix.
20 XX	Home de banys, home de poch anys.
21 XXI	D'aire de forat y amich reconciliat no te'n fies.
22 XXII	Lo bon caldo de gallina de tot mal és medicina.
23 XXIII	Lo porch mossega viu y mort.
24 XXIV	Lo menjar magre infla y no cumpla.
25 XXV	La nepta a tot mal repta.
26 XXVI	Lo mal de cap lo menjar lo abat.
27 XXVII	Mor 'l que xiula y viu 'l que piula.
28 XXVIII	Feridas al cap, morts o guarits aviat.
29 XXIX	Si un cremat reposa, mala cosa.
30 XXX	Cuant cou señal que cura.
31 XXXI	De la grippia ⁴ 'n passarem com las ovelles del tondrer.
32 XXXII	Any de pomas, pocas malalties.
33 XXXIII	Casaments entre parents poden sortir fills dements.
34 XXXIV	De goll ni ha de donat, y altre que Déu l'ha enviat.
35 XXXV	Lo mal que surt endefora, ja té la cura a la vora.
36 XXXVI	Lo malalt de fetxe engreixa al metje.

1. Tenir un gastament, avortar. Vegeu també la dita núm. 48.

2. Sense ossos, acabada de néixer.

3. La matriu.

4. Forma dialectal de *grip*. El sentit és: 'Superarem la grip de la mateixa manera que a les ovelles els tornarà a créixer la llana esquilada'.

dolant de boca en boca i s'aprimà fins a convertir-se en «Ni pedra rodona / ni gent de Girona».

Els aforismes i dites mèdiques vehiculaven un munt de sabers útils en els àmbits d'ús quotidians

En la majoria de col·leccions de refranys, de modismes, de dites, d'aplecs aforístics, els dedicats a la salut són els més nombrosos, juntament amb els referents a qüestions morals o al pas del temps. En el cas de la medicina, moltes d'aquestes expressions han estat superades pels avenços científics,

>> *Si vols tenir la dona sana, dóna-li valeriana.*

>> *Carn fa carn, vi fa sanch.*

per la millora de la higiene, del medi ambient, del règim alimentari i de les condicions generals de vida, sobretot a les zones rurals.

Si ens fixem en el contingut de la col·lecció d'aforismes i de refranys que presentem, on hi ha una mica de tot, veurem que es donava molta importància a les propietats que tenen algunes herbes, a la farmàcia natural, als remeis casolans, a malalties de dones,

a la mortalitat infantil i a la relació no sempre fàcil –per desconfiança mútua– entre metge i pacients. Aquí parlar era fer, era buscar remei a un problema de salut en zones en què els metges i les llevadores eren escassos i la farmàcia química, tal com l'entendem ara, encara no havia arribat. I si ens aturem en el programa que proposava el *Llibre dels Secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, de l'agrònom banyolí Miquel Agustí (1560-1630), ens adonarem que la força

de la tradició, el codi de remeis i de recomanacions arribà, gairebé intacte, fins a mitjan segle XIX.

Totes aquestes fórmules codificades de saviesa eren mecanismes per preservar els coneixements que es transmetien de boca a orella per gent que no sabia de lletra

Aforismes i dites de Tossa de Mar

- 37 I Sanch per la boca, ni molta ni poca.
- 38 II No hi ha cos tip sense enfit.
- 39 III El mal quant no adelanta ja guanya.
- 40 IV Si vols tenir la dona sana, dóna-li valeriana.
- 41 V Quant cou cura, quant pica madura.
- 42 VI Quant la boca put, lo ventrell és brut.
- 43 VII Per los nervis, sol y costellas.
- 44 VIII L'erisipela mata o pela.
- 45 IX Mal de dits, mal de crits.
- 46 X Home molt enlletrat pateig de pap.
- 47 XI Constipat ben suat, après purgat, prompte curat.
- 48 XII Dona gastada, al mes prenyada.
- 49 XIII Partera suada, partera curada.
- 50 XIV L'aigua d'hisop possa la mare a lloch.
- 51 XV Carn fa carn, vi fa sanch.

Amb l'influx de la Renaixença aquest tipus de frases sentencioses, divulgatives, de caire erudit i popular, recollides per erudits, excursionistes, folkloristes, acadèmics, van entrar en els nostres diccionaris, en els reculls especialitzats, en l'obra dels nostres rondallistes. Aquests aforismes de la vall d'Hostoles i de Tossa, recollits per dos metges rurals que anaven pels masos i cases de pagès i que tenien un petit consultori a vila, no en van ser una excepció. Totes aquestes fórmules codificades de saviesa són actes de comunicació que tenen l'origen en les cultures orals, que buscaven mecanismes per preservar els coneixements que es transmetien de boca a orella mitjançant estructures rítmiques fixes, rimes, sovint fàcils, que afavorien que fossin recordades per gent que no sabia de lletra.

Com a curiositat, els anys 60 del segle XX, el metge i poeta rossellonès Francesc Català (Jóc, 1929), doctorat a Montpeller el 1957 i promotor del Grup Rossellonès d'Estudis Catalans, que exercia al poble de Vinça, feia enquestes lingüístiques, anotava mots sobre el rossellonès entre els seus pacients: quan entrava un client a la seva consulta apuntava en quina llengua se li adreçava, com parlaven entre ells, etc.

Pep Vila és historiador.